

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

Jevrejska opština Zemun
קהילה היהודית זמון
Jewish Community Zemun

CENTER JUDOVSKE KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

929(083.824)

FOGEL, Nenad

Potujoča razstava o dobrih ljudeh /
[avtorja besedila Nenad in Milan Fogel ;
besedila so prevedle Jelena Simić...[et al.].
- Maribor : Center judovske kulturne dediščine
Sinagoga, 2015

1. Fogel, Milan

COBISS.SI-ID 80890881

**POTUJOČA RAZSTAVA
O DOBRIH LJUDEH**

Avtorja besedila:
Nenad in Milan Fogel

*Besedila so prevedle študentke slovenistike s
Filološke fakultete v Beogradu:*
Jelena Simić, Andrijana Stambolić, Tamara Poletan in Dijana Adamović

Mentorica:
dr. Maja Đukanović

Redakcija besedila:
dr. Marjan Toš in Marjetka Bedrač

Jezikovni pregled:
mag. Darja Gabrovšek Homšak

Oblikovanje:
Jugoslav Rakita

Tisk:
Digital Art Company Beograd

Naklada:
150 izvodov

Izdal:
Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor,
zanj Marjetka Bedrač, v. d. direktorice

Maribor, 2015

Katalog je bil izdan s podporo Mestne občine Maribor in
Mednarodne zveze za spomin na holokavst (IHRA) v okviru projekta Šoa – spominjajmo se.

© 2015, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor

Naraščanje antisemitizma v Jugoslaviji

Novoizvoljenemu kanclerju Adolfu Hitlerju čestita predsednik Paul von Hindenburg. Berlin, 30. januar 1933

KO JE V NEMČIJI LETA 1933 NA OBLAST PRIŠEL HITLER, JE V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI ZAČEL NARAŠČATI ANTISEMITIZEM

Januarja 1935 je bilo ustanovljeno profašistično in izrazito antisemitsko gibanje „Zbor“. Vodil ga je Dimitrije Ljotić, idejno pa je nanj vplival Nikolaj Velimirović.

„Vsa moderna evropska gesla so zasnovali Judi, ki so križali Kristusa: demokracijo, stavke, socializem, ateizem, toleranco do vseh ver, pacifizem, vsesplošno revolucijo, kapitalizem in komunizem. Vse to so izumi Judov oziroma njihovega očeta vraga.“

N. Velimirović, „Besede srbskemu ljudstvu skozi jetniško okno“

„Firer vodi boj, ki je v čast celotnemu človeštvu. Bog je nemškemu ljudstvu poslal daljnovidnega firerja. Verjamemo v njegovo iskreno besedo.“

Patriarh Varnava o Hitlerju in boju proti „mednarodnim Judom“, „Glasnik Srpske pravoslavne Patrijaršije“, 1937

V jugoslovanskih časopisih so vedno pogosteje objavljali antisemitske prispevke, ki jih je navdihnila takšna retorika, v njih pa ni bilo omenjeno pomembno sodelovanje Judov pri zmagi Srbije v prvi svetovni vojni.

Jugoslovanski minister za zunanje zadeve Anton Korošec je septembra 1938 izjavil, da v „Jugoslaviji judovskega vprašanja ni“ in da judovski begunci iz nacistične Nemčije v Jugoslaviji zdaj niso dobrodošli. Decembra 1938 je bil na zahtevo premiera Milana Stojadinovića iz senata izločen edini Jud, vrhovni rabin Isak Alkalaj.

Milan Stojadinović, Aca Stanojević, Anton Korošec, Mehmed Spahić

PRED ZAČETKOM DRUGE SVETOVNE VOJNE SE JE JUGOSLAVIJA VEDNO BOLJ PRIBLIŽEVALA NEMČIJI

Pavle Karađorđević in Hermann Göring junija 1939

Pavle Karađorđević in Adolf Hitler julija 1939

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

Naraščanje antisemitizma v Jugoslaviji

ANTISEMITSKÉ UREDBE, BEOGRAD,
5. OKTOBER 1940

ZAGREB, petek, 11. oktober 1940

Deklaracija

Kraljeva vlada je sprejela dve uredbi, ki sta se na-
našali na Jude. S prvo so judovskim otrokom omejili
pravico do obiskovanja srednjih in višjih šol samo
zato, ker so bili Judje. Z drugo uredbo pa je oblast
dobila pravico, da iz neke gospodarske panoge izloči
Jude samo zato, ker so Judje.

[...]

Nič na tem svetu ne more ponižati judovske skupnosti
v očeh tistih, ki mislijo in čutijo pravično in ki v člove-
kovem poreklu ne vidijo niti zločina niti manjvrednosti.

ZVEZA JUDOVSKIH VERSKIH OBČIN KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Predsednik: Fridrih Pops, podpredsednika: dr. Marko
Horn, dr. Elemir Kalmar

RABINSKA SINODA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
Vrhovni rabin: dr. Isak Alkalaj, nadrabin: dr. Gavro
Schwarz, nadrabin: dr. Moric Levi

Na predlog kneza Pavla in Kronskega sveta se je vlada odločila za podpis trojnega pakta.

UPOR LJUDSTVA ZARADI PODPISA TROJNEGA PAKTA IN VOJAŠKI UDAR

Demonstracije pred nemškim kulturnim centrom „Kulturbund“, Beograd, Gledališki trg (Pozorišni trg), 27. marec 1941

Množice na beograjskih ulicah po udaru

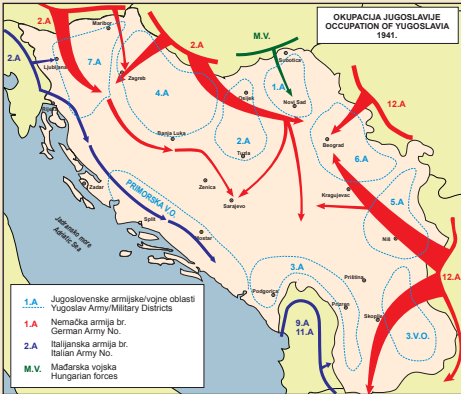

Okupacija Jugoslavije

Nemčija in Italija sta 6. aprila 1941 brez vojne napovedi napadli Jugoslavijo in se tako maščevali za padeč vlade, ki je podpisala trojni pakt.

Delovanje sil osi je bilo odvisno od odpora in razpoloženja prebivalcev. Nemško vojsko so v nekaterih krajih dočakali kot osvobodilno vojsko.

Maribor

Zagreb

Vinkovci

Niš

Nemci in Italijani so 6. aprila 1941 napadli Jugoslavijo in najprej bombardirali Beograd in Split.

Jugoslovanska vojska je bila po celi Srbiji v splošnem razsulu in nemški vojaki so razoroževali kraljeve enote. V ujetništvo so odpeljali več kot 200.000 vojakov in oficirjev. Vojska se je predajala povsod po Jugoslaviji, kralj in vlada pa sta bila tedaj v Nikšiću v Črni gori. Tam je 13. aprila potekala zadnja seja vlade, preden je pobegnila iz države.

Beograd v ruševinah

Poškodovana stavba
Narodne banke v Splitu

Predaja orožja in opreme,
Kosovska Mitrovica, april 1941

Vozila, ki so jih verjetno zapustili
med begom v Nikšić. Vas
Rogatica in Bosni

Jugoslovanski kralj Peter II. Karadordević je svojo državo zapustil takrat, ko je bilo ljudem najteže.

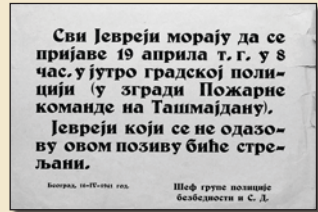
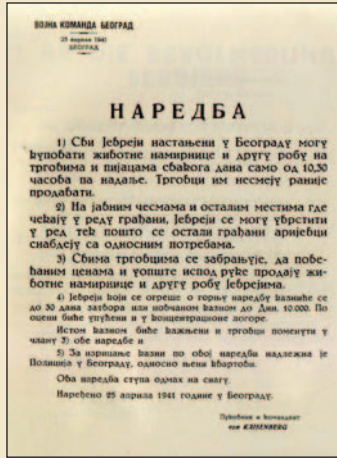
Nacistična Nemčija je po ustanovitvi neodvisne države Hrvaške leta 1941 za vladajočo stranko določila stranko „Ustaša – hrvatski oslobodilački pokret“, profašistično gibanje, povezano z italijanskimi fašisti in Vatikanom; leta 1929 ga je ustanovil Ante Pavelić. Preostali del Jugoslavije so si med seboj razdelile Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

Prvi ukrepi proti Judom

OPOROŽILO – Judom vstop prepovedan – kopalnice Bačvice Split

Navodilo za ljudi judovskega porekla o tem, kje se morajo zglasiti

Okrožna policijska uprava obvešča, da se morajo vsi ljudje judovskega porekla, ki so na območje Skopja prišli iz sosednjih in drugih držav po 6. aprilu 1941 in na tem območju nimajo stalnega bivališča, zglasiti na Okrožni policijski upravi najkasneje do 30. ta mesec ... Tisti, ki se ne bodo zglasili, bodo kaznovani po veljavnih zakonih.

NARODNE NOVINE
Uradni list Neodvisne države Hrvatske

ZAKONSKA DOLOČBA

o podržavljenju judovskega premoženja in judovskih podjetij

Zaradi prenovе државnega gospodarstva lahko Državno ravnateljstvo za prenovu na podlagi določbe podržavi imetje vsakega Juda in vsako judovsko podjetje, s povračilom ali brez, v korist NDH ali v korist Državnega ravnateljstva za prenovu ...

UREDBA O PRIPADANJU JUDOVSKE LASTNINE DRŽAVI SRBIJI

Lastnina tistih Judov, ki so bili 15. aprila 1941 državljeni Kraljevine Jugoslavije ali so bili brez državljanstva in ki živijo na območju Srbije, pripada Srbiji brez povračila.

26. avgust 1942, Beograd, predsednik Ministrskega sveta Milan Đ. Nedić, l.r.

PRISILNO DELO IN INTERNIRANJE V TABORIŠČA PO VSEJ JUGOSLAVIJI

Senta, Beograd, Zemun

Deportacija Judov v taborišča

Crveni krst, Niš

Jasenovac

Stara Gradiška

Judenlager Semlin (Zemun)

REŠEVANJE JUDOV

Judje, ki so se soočili s sistematičnimi pomori, so iskali rešitev v italijanski okupacijski coni, pridruževali so se partizanom, bežali v Budimpešto, se skrivali na okupiranih območjih ...

Gershon Kapon je v Split prišel s ponarejeno šolsko izkaznico, ki mu jo je dal ravnatelj Prve beograjske gimnazije Spasenije Prica.

Spasenije Prica

Člani organizacije Hašomer Hacair, judovske socialistične mladine, so se kolektivno pridružili partizanski gibanju; Sarajevo, Zemun ...

Dr. Roza Papo (v sredini), prva generalka Jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske. Guča, 1944

Član organizacije Hašomer Hacair, prvoborec Danilo Fogel, 1944

Po kapitulaciji Italije leta 1943 so judovski taboriščniki na Rabu sami razorožili italijansko stražo v taborišču. Ustanovili so partizanski Rabski bataljon.

Obojestransko zadovoljstvo: Judje pred taboriščem z Italijani, ki so bili še pred kratkim njihovi ječarji.

Novosadska racija, januar 1942

Deportacija makedonskih Judov v Treblinko: Skopje, Monopol, marec 1943

VEČINA JUDOV NI UBEŽALA TRPLJENJU

Načrt Subotice iz leta 1943 (detajl); Zgodovinski arhiv Subotice, Kartografska zbirka, št. 3-2-1-40). Označene so ulice, ki so vodile v geto.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

Beg kolaboracionistov

Ko je že bilo jasno, da je Nemčija poražena, so kolaboracionisti konec leta 1944 začeli bežati v Operativno cono Jadransko primorje. Hoteli so se predati zaveznikom in se tako izogniti prevzemu odgovornosti za zločine, ki so jih storili v vojni. Zavezniki so številne med njimi zaščitili, večino pa so vendarle predali novim oblastem.

Pliberk: ustaši, četniki, domobranci – pravica brez sojenja

Leon Rupnik in Ervin Rösener (leta 1946 obsojena na smrt) ter Gregorij Rožman

IZOGNILI SO SE PREVZEMU ODGOVORNOSTI

Anglo-ameriške okupacijske oblasti Jugoslaviji niso izročile največjega vojnega zločinca Paveliča z izgovorom, da ga ne morejo najti. – Gospod Pavelič, vi bi se lahko malo manj pojavljali v javnosti, saj veste, da imam strog ukaz, da vas ne smem najti. (Karikatura Pjera, 9. 3. 1947)

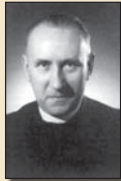
Ljotičevci in četniki, Slovenija 1945

Ljotičevci pozdravljajo episkopa Nikolaja Velimiroviča in Momčila Đujića na poti v Gorico.

24. 4. 1945 so tam pokopali Dimitrija Ljotiča, ki je dan prej umrl v prometni nesreči v bližini Ajdovščine. Pogrebni nagovor je imel episkop Nikolaj.

BEGUNSKI KANALI IN VATIKAN

Krunoslav Draganović, organizator tiskanja ponarejenih dokumentov

Zavod svetega Hieronima v Rimu, ki ga je upravljal Vatikan, je po vojni ustašem izdajal ponarejene dokumente in jim tako omogočil, da so se izognili sojenju za vojne zločine.

OSVOBODITEV JUGOSLAVIJE

Slavko Goldstein (prvi na levi)

V narodnoosvobodilni vojni je sodelovalo 4.572 Judov (umrlo jih je 1.318). Preračunano v odstotke, je to več kot pri drugih etničnih ali verskih skupinah v Jugoslaviji. Deset Judov je bilo narodnih herojev, 150 pa je bilo nosilcev partizanske spomenice 1941.

Maršal Tito in Moša Pijade

Pal Žamboki - Marija Čanadi

Saul Ben Avram in njegov sin Hajm sta po okupaciji Beograda aprila 1941 vsak dan hodila na prisilno delo. Nekega dne se nista vrnila domov. Umrli sta v taborišču na Banjici. Decembra 1941 se je morala Saulova žena Ester skupaj z otrokoma Rozo in Josefom zgledati na specialni policiji za Jude. Na poti proti taborišču Staro sajmišče – Judenlager Semlin jih je spremljal prijatelj Pal Žamboki in prepričal Ester, naj mu prepusti otroka. Takoj so ga prijaviteli gestapu in morali so zbežati iz Beograda.

Rozo, ki je imela 12 let, je odpeljal k svoji nečakinji Mariški Čanadi v Novi Kneževac. Družina Čanadi je za Rozo skrbela do konca vojne.

Pal je z desetletnim Josefom odšel v Kanjižo in fanta prijavil kot svojega sina. Josef je v znak hvaležnosti svojemu rešitelju po vojni obdržal priimek Žamboki.

Pal Žamboki in Marija-Mariška Čanadi
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1995.

Protići - Bogićevići

Isak in Rena Papo sta s hčerama Leo in Rahelo živela v Raški. Ko je nemška vojska leta 1941 prišla v Sandžak, so se začeli skrivati v okolici mesta. Družina Simeona in Miroslave Protić se groženj, da bodo ubili vsakega, ki skriva Jude, ni zbal. Več kot pol leta je družino Papo skrivala v bližini zaselka Protić pod vrhom gore Željtin. Ko je bilo njihovo skrivališče odkrito, je družina Papo novo zatočišče našla pri Mijajlu in Milici Bogićević v vasi Drenče in tam dočakala konec vojne.

**Miroslava in Simeon Protić,
Milica ter Mijajlo Bogićević**
so bili za pravičnike med narodi
razglašeni leta 2009.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

SRBIJA

Martina Levec

27. julija 1942 so potekale aretacije in deportacije zemunskih Judov v taborišči Jasenovac in Stara Gradiška, trije med njimi, brata Benko in Josip Beherano ter Danilo Fogel, pa so temu ubežali. Skrivališče so našli v hiši Martine Levec.

Niso mogli verjeti, da živijo na podstrežju v vili z dvema stanovanjema, v katerih so prebivali štirje visoki nacistični oficirji, med njimi tudi poveljnik zemunskega letališča.

Martininega brata so odpeljali na prisilno delo v Nemčijo, ona pa je morala streči nemškimi oficirjem. Kljub temu ji je uspelo rešiti tri Jude. Skrivališče je prvi zapustil Benko; s ponarejenimi dokumenti je odšel v Beograd.

Danilu in Josipu se je po treh mesecih bivanja pri Martini uspelo priključiti najbližjemu partizanskemu odredu.

Pred koncem vojne je bilo Martinino ilegalno delovanje razkrito. Poskrbeli so, da se je hitro priključila partizanom.

Izraelski veleposlanik v Beogradu Joram Šani podeljuje priznanje Martini Levec.

Martina Levec, poročena Marković
je bila za pravičnico med narodi razglašena leta 2000.

Antun Benčević - Mira Cvijović

Na Sindeličevi ulici 26a v Zemunu je z mamo in babico živel Antun - Braca Benčević. Pri njih je v času šolanja živela tudi Antunova sestrična Mira Cvijović.

Na začetku julija 1942 je aktivistka osvobodilnega gibanja Evica Frlog, ki je delala v ustaški policiji, Miri Cvijović sporočila, da se pripravlja množična aretacija Judov in deportacija v taborišči Jasenovac in Stara Gradiška. Evici je uspelo ukrasti prepustnice z nemškim žigom. Mira Cvijović, predvojna članica SKOJ-a, se je takoj povezala z aktivisti in jim razdelila prepustnice, da bi jih odnesli določenim Judom. Braca je dobil eno prepustnico in jo ponudil družini Belah. Družina se je odločila, da bo rešila moškega potomca Pavla. Očeta,

mamo in dve sestri so odpeljali v taborišče; nihče od njih se ni vrnil.

Antun je Pavla odpeljal v hišo Mirjane Uglješić na Nikolajevski ulici 5, ki je bila izhodišče za odhod v partizane. Pri Mirjani je Braca za Pavla izpolnil prepustnico na ime Hilko Hilić in nad žigom ponaredil podpis načelnika policije. Po nekaj dneh bivanja v Mirjanini hiši se je Pavle pridružil partizanom.

Antun Benčević in Mira Cvijović
sta bila za pravičnika med narodi razglašena leta 1994.

Petar Jovanović

Eugen in Elza Hochberg sta s hčerko Mirjam in sorodnikom Adelom poskusila s ponarejenimi dokumenti na ime Hadžić prek Kosova in Albanije priti v Italijo. Prišli so v Prizren, naprej pa niso mogli.

Najeli so del hiše družine Jovanović. V skromni hiši so živeli oče, mama in šest otrok. Za begunce je skrbel najstarejši sin Petar Jovanović. Eugen je kmalu porabil denar, ki ga je prinesel s seboj, a družina Jovanović jih ni vrgla na cesto. Postali so del njihove družine.

Petar Jovanović
je bil za pravičnika med
narodih razglašen
leta 1993.

Na začetku leta 1944 je nekdo izdal Jovanovićeve, češ da skrivajo judovsko družino, in nemški vojaki so aretirali Eugena, Elzo in Adela, mala Mirjam pa se je skrivala v Petrovem naročju. Naslednji dan so aretirali tudi Petra. Nemški vojaki so sumili, da je v hiši ostal judovski otrok. Petar je kljub hudemu pretepanju trdil, da je Mirjam Srbkinja. Rešile so jo njene modre oči. Judinja naj bi imela črne oči, so menili nemški vojaki in spustili Petra, da se je vrnil domov.

Marija Tomić

Marija Šanc je pred vojno živela v Novem Sadu. Poročena je bila z Ljubomirjem Tomićem. Bil je Jud, zaradi številnih težav, ki jih je imel pri sklepanju poslov, pa je priimek Kon spremenil v Tomić. Ljubomir je imel številno družino in prijatelje, ki so živeli v Beogradu. Marija se je odločila, da jim bo pomagala. Po rodu je bila Nemka, zato ji je uspelo, da je nekega nemškega vojaškega voznika pregovorila, naj ji pomaga in skupino Judov iz Beograda prepelje v Novi Sad. Prvič je bilo najteže. Nemški voznik je potem še naprej vozil Jude iz Beograda, Marija in Ljubomir pa sta jih pošiljala naprej v Budimpešto.

Marijo so konec leta 1944 zaradi njene dejavnosti odpeljali v taborišče Ravensbrück. Ljubomir je s partizani priboril svobodo, Marija pa se je iz ujetništva vrnila v Novi Sad.

Marija Tomić
je bila za pravičnika med narodih razglašena
leta 2009.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

SRBIJA

Andrej Tumpej

Lazarist Andrej Tumpej je iz Slovenije v Beograd prispel leta 1929. Imenovan je bil za prvega župnika novozgrajene cerkve, posvečene sv. Cirilu in Metodu. Slovenka Antonija Ograjenšek se je konec dvajsetih let prejšnjega stoletja poročila z Avramom Kalefom in prestopila v judovsko vero. Kmalu sta se jima rodili hčerki Matilda in Rahela.

Ko se je izkazalo, da bodo vse Jude odpeljali v taborišča, je Antonija pomoč poiskala pri župniku Tumpeju. Ohranila je svoj stari rojstni list, ki je dokazoval, da je Slovenka, dokumentov svojih otrok pa ni smela pokazati. Andrej Tumpej je vedel, da sta dekleti po očetu Judinji. Ker je bil dobrosrčen, jima je izdal ponarejen rojstni list. Nekega dne pa se je v mestu izvedelo, da je bil župnik aretiran. Tedaj se je pokazalo, da je pomagal tudi drugim Judom.

Andrej Tumpej je več mesecev preživel v gestapovskem zaporu, potem pa so ga izpustili.

Andrej Tumpej

je bil za pravičnika med narodi razglašen leta 2001.

Ljubica in Jelenko Stamenković

Jelenko Stamenković, pisar iz vasi Sesalac pri Soko Banji, je po razpadu jugoslovanske vojske aprila leta 1941 naletel na rezervnega poročnika Majerja Kalderona, ki je taval po gozdu. Kalderon je pobegnil iz kolone vojaških ujetnikov, ki so jih poslali v nemška taborišča. Jelenko ga je odpeljal v svojo hišo, v kateri so živeli še njegovi starši, žena Ljubica in dva otroka, Vukosava in Vidosava. Tudi Majer je imel ženo in dva otroka. Ker ga je skrbelo za družino, se je avgusta 1941 vrnil v Beograd. Javiti se je moral na prisilno delo in takoj so ga odpeljali v taborišče Topovske šupe; kmalu potem so ga ustrelili. Jelenko Stamenković je izvedel za strašno usodo novega prijatelja, zato je njegovo ženo Ester in njuna otroka Mirjam in Josifa odpeljal v Sesalac. Tam so zanje skrbeli do konca vojne.

Ljubica in Jelenko Stamenković

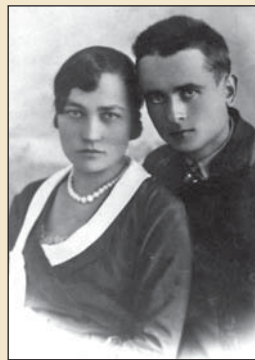
sta bila za pravičnika med narodi razglašena leta 2005.

Kneževići - Bondžići - Zdravkovići

Ladislav in Julija Dajč sta leta 1937 končala študij medicine. Službo sta dobila v mestu Aleksandrovac v Župskem okrožju. Junija 1941 sta dobila odpoved in vrgli so ju iz hiše. Na gori Željin na istem območju je bila skupina oficirjev kraljeve vojske. Ladislava so prepričali, da bi bilo najbolje, da se jim pridružil, saj je bilo njegovo življenje tudi sicer ogroženo, oni so pa potrebovali zdravnika. Od tedaj dalje je za njegovo ženo Julijo skrbel Borivoje Bondžić. Živela je v različnih krajih. Zimo je preživela v zaselku Boturić pri Predragu Zdravkoviću, v hiši Slobodana in Milenije Knežević v Latkovcu pa je rodila sina Ilana. Ves čas vojne so vaščani iz okoliških vasi pomagali skrivati in reševati družino Dajč in bili pri tem tudi uspešni.

Grozdana in Borivoje Bondžić, Milenija in Slobodan Knežević, Stana in Predrag Zdravković so bili za pravičnike med narodi razglašeni leta 1980.

Hajrija Imeri Mihaljić

Kosovsko Mitrovico je okupiral Wehrmacht. Judinja Bukica je rodila hčerko, ki so jo ljubkovalno klicali Stela. Oče Blagoje in Bukica sta odšla v partizane, da bi ubežala preganjanju, Stela pa je ostala pri babici Ester. Kmalu potem je okupator aretiral vse Jude in jih nameraval odpeljati v taborišče smrti na Sejmišču (Sajmište) v Beogradu. Hajrija je babici Ester pomagala pri delu v hiši. Ko je izvedela, da so Ester in Stelo aretirali, je s svojimi otroki odšla v taborišče in vpričo vseh vojakov vzela Stelo babici iz rok. Po vojni je neki sosed Hajrijo po prepiru prijavil policiji, da skriva judovskega otroka. Hajrija ni mogla preboleti izgube otroka, ki ga je ljubila kot svojega. Odšla je v Beograd k Steli, ki so jo dali v dom za vojne sirote. Hajrija pa ni vedela, da je Bukica vojno preživela. Po naključju so jo razporedili na delo prav v ta dom. Tako sta se mati in hči spet srečali.

Stela Ester

Hajrija Imeri Mihaljić je bila za pravičnico med narodi razglašena leta 1991.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

HRVAŠKA

Ivica Vranetić

Po kapitulaciji Italije leta 1943, in še preden so njeno ozemlje zasedli Nemci, so za kratek čas oblast prevzeli partizani. Ta čas so izkoristili Judje, da so z otokov, kjer so bila italijanska taborišča, prišli na kopno. Mladi so oblekli partizanske uniforme, za otroke in starejše pa je bilo treba čim prej poskrbeti v vaseh okoli Otočca in Topuskega. Med tistimi, ki so bili najbolj zagnani, je bil Ivica Vranetić. Erno Montilja z dojenčkom, sestro in staro materjo je sprejel v svoj dom. Neutrudno je pomagal pobeglim Judom in jih pogosto rešil, tik preden je prišla nemška vojska. Ivica je vzljubil Erno, katere mož je umrl v Jasenovcu. Ko se je odločila, da se bo poročila z Ivico, se je njena mati uprla in Erna se je po vojni poročila z Judom iz Sarajeva. Potem ko je odšla v Izrael, je rodila še dva otroke, ko pa sta odrasla, se je po 20 letih ločila od moža in se poročila z Ivico.

Ivica Vranetić
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 1970.

Jakša Kalogjera

Ko se je začela druga svetovna vojna, se je inženir Jakša Kalogjera, potomec stare plemiške družine, znašel na udaru antisemitskih zakonov, čeprav ni bil Jud. Večkrat je namreč obiskal sorodnico, ki je stanovala pri Judinji Nadi Eisler v Garešnici. Nada je sodelovala v osvobodilnem gibanju, kmalu pa so aretirali celo skupino, vse, ki so bili v stiku z Nado Eisler, tudi Jakšo. Jakšo so odpeljali v Jasenovac, Nado in njeno prijateljico iz skupine pa ustrelili. Jakševemu bratu Marku, priznanemu mednarodnemu odvetniku, je uspelo, da je Jakšo rešil gotove smrti.

Ko so ga izpustili iz Jasenovca, se je vrnil v Zagreb. V mestu je živela njegova prijateljica Lili Moravetz, Judinja, poročena z Judom Handlerjem. Krog okoli Judov se je vedno bolj zapiral, Lili se je ločila od moža in s prepustnico, ki ji jo je uredil Jakša, odpotovala v Split. Tam je zanjo poskrbela Jakševa sestra Ivica. Lili se je v Splitu poročila s Hrvatom in tako pričakala konec vojne.

Jakša Kalogjera
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 2001.

Rudi Roter

Pred začetkom druge svetovne vojne je Rudi Roter delal kot novinar v Sarajevu. Imel je veliko prijateljev, tudi med Judi. Ko so leta 1941 Nemci prišli v Sarajevo, je vedel, kaj se bo kmalu zgodilo z Judi. Prijatelja Abo Koena je nagovarjal, da se z družino umakne v Potomje na polotoku Pe-lješču. Abo je predlog sprejel in kmalu so se vsi znašli v Potomju, Roter-jevem rojstnem mestu. Roter, ki so ga v mestu zelo cenili, je s someščani sklical sestanek in jih prosil, naj varujejo družino Koen. To so rade volje tudi storili. Toda položaj se je še poslabšal in kmalu se v Potomju ni bilo več mogoče skrivati. Družina Koen je zato odšla v Trpanj, od tam pa na osvobojeno ozemlje in se priključila partizanom. Abo je delal v ZAVNOH-u, na oddelku za informacije. Leta 1944 so ga ubili, žena Lota in hčerka Mira pa sta vojno preživel.

Rudi Roter (levo)

Rudi Roter
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 2004.

Čedomir in Branko Bauer

Čedomir Bauer

Branko Bauer

Leta 1941 so v Zagrebu začeli preganjati Jude. Takrat se je Ljerka Freiburger po svojem prvem možu pisala Mikac. Njen oče je vztrajal, da bi spremenila tudi vero, saj je upal, da se bodo s tem rešile vse težave. Toda to se ni zgodilo, saj ustaši niso priznavali dokumentov, izdanih po 20. aprilu 1941. Ljerka je delala v podjetju Unitas, kjer se je spoprijateljila s kolegico Ido Obradović, pri kateri je kmalu morala poiskati skrivališče. Da družine Obradović, katere priimek je pričal o srbskem poreklu, ne bi še bolj ogrožala, se je preselila v dom Čedomirja Bauerja. V hiši sta živeli še dve judovski družini, nekega dne pa so obe odpeljali neznanu kam. Ljerka je Čedomirju in njegovemu sinu Bran-ku, ki je bil povezan z narodnoosvobodilnim giba-njem, priznala, da je Judinja, a to sta že vedela; rekla sta ji, naj je to ne skrbi. Toda Ljerka je po nekem incidentu z ustaši skrivališče spet poiskala pri Idi in njeni sestri Olgi ter pri njihju ostala do konca vojne.

Ljerka Freiburger

Čedomir in Branko Bauer
sta bila za pravičnika med narodi razglašena leta 1992.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

HRVAŠKA

Žarko in Boris Dolinar

Boris in Žarko

Žarko Dolinar, ki je postal znan po osvojitvi tretjega mesta na svetovnem prvenstvu v namiznem tenisu leta 1939 v Kairu, se je, čeprav zelo mlad, po vrnitvi v Zagreb posvetil trenerskemu delu. Učil in treniral je mlade v namiznoteniških klubih, ki so zaradi njega postali popularni. Tako je prišel tudi v judovski klub Makabi, kjer je stkal veliko prijateljstev. S prihodom Nemcev pa se je vse čez noč spremenilo in začelo se je preganjanje Judov. A Žarko je bil tako popularen, da je z lahkoto prišel na redarstvo, kjer je dobil prepustnice za prijatelje. Kmalu se je razvedelo, da lahko pomaga. Čeprav je imel prepustnic z redarstva veliko, jih še vedno ni bilo dovolj. Tedaj je z bratom Borisom v kleti njihove hiše na Primorski 4 začel ponarejati dokumente, s katerimi je oskrboval pregnane Jude. Veliko se jih je rešilo prav po zaslugi bratov Dolinar.

Žarko Dolinar
(novejša fotografija)

Žarko in Boris Dolinar
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1993.

Gina in Tihomil Beritić

Ko so odprli paket, ki ga je neki moški prinesel na Judovsko občino Zagreb – položil ga je na mizo, se obrnil in odšel –, so navzoči obstali brez besed: v paketu je bil dojenček. Na listku so bili zapisani osebni podatki: Dina Büchler, rojena 1940, obvestiti Blanko Fürst ali družino Gerber. Dojenčico je prevzela Blanka Fürst. Ustaši so deključino mamo in babico odpeljali v taborišče Loborgrad, od tam pa v Auschwitz. Dininega očeta Dragutina so odpeljali v Jasenovac, od koder se ni vrnil. Kako se je deklica znašla v Zagrebu, je skrivnost. A Blanka Fürst je ni mogla dolgo obdržati, saj so ustaši opazovali tudi njo. Priporočili so ji žensko, ki je delala kot varuška. Blanka je odšla v partizane, prijateljico Gino Beritić pa prosila, naj obiše malo Dino. Gina je deklico našla popolnoma zanemarjeno, polno krast, obleko, ki jo je punčka imela, pa je varuška prodala. Gina je varuško prosila za dovoljenje, da bi Dino peljala na sprehod, ko pa je odšla iz hiše, se ni več vrnila. Gina in njen sin Tihomil sta malo Dino pazila do konca vojne. Ko se je Blanka Fürst po vojni vrnila v Zagreb, je Dino posvojila.

Dina in Gina

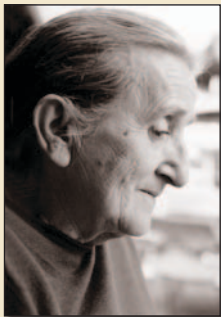

Gina in Tihomil Beritić
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1994.

Anka Crndić

Anka Crndić

V odvetniški pisarni Rikarda Steinerja v Koprivnici je administrativna dela opravljala Anka Crndić. Rikard je bil poročen s Silvijo, s katero je imel dva sinova, Smiljana in Marijana. Blizu Koprivnice so ustaši ustanovili veliko koncentracijsko taborišče. Vanj so v začetku julija 1941 zaprli tudi judovsko družino Steiner. Rikarda so preselili v Jasenovac in ga tam ubili. Silvijo z otrokoma so poslali v Loborgrad. V taborišču pa je izbruhnil tifus, zato so bolnike vozili v bolnišnico v Zagreb. Fanta so tako lahko odpeljali iz bolnišnice in ju skrili pri neki zagrebški družini.

Anka je potem naredila načrt za rešitev Silvije. Ker je ljudi, ki so zboleli za tifusom, na poti v bolnišnico moral nekdo spremljati, je Anka Silviji naročila, naj se prijavi.

Ko je tovornjak vozil ob reki, je voznik, ki ga je Anka podkupila, upočasnil vožnjo, Silvija pa je skočila v reko. Na drugem bregu jo je čakala Anka. Kmalu zatem je Silvija z otrokoma prispela na Sušak, od tam pa je odšla v Trst, kjer so dočakali konec vojne.

Silvia Steiner

Anka Crndić

je bila za pravičnico med narodi
razglašena leta 2005.

Agata Jaga Gjerek

Agata Gjerek, znana kot Jaga, bistra kmetica iz Banskega Kovačevca pri Karlovcu, je leta 1932 začela delati v hiši znanega karlovškega intelektualca Iva Goldsteina. Ivo in Lea Goldstein sta imela dva sinova, Slavka in Danka. Še pred vojno je Jaga slutila, kaj se bo zgodilo z Judi, in Ivu je predlagala, da se z družino umakne na vas k njenemu bratu, dokler ne bo znano, kaj se bo zgodilo. Ko so Jaga in Goldsteinovi še razmišljali, kdaj bi se umaknili na vas, so na vrata potrkali ustaši in Iva Goldsteina odpeljali v zapor. Potem so ga odpeljali v taborišče Jadovno na Velebitu, tam pa so za njim izginile vse sledi.

Ni bilo dolgo, ko so ustaši spet prišli v hišo družine Goldstein. Iskali so Leo in Jago. Tudi njiju so odpeljali v zapor, otroka pa sta ostala sama. Na pomoč so priskočili prijatelji in sorodniki in poskrbeli zanju. Iz zapora je najprej prišla Jaga. Odšla je v rodno vas; tja je kmalu prišel tudi Slavko, Danko pa je bil pri dedku v Tuzli. Ko so iz zapora izpustili še Leo, je odpotovala v Kraljevico, ki so jo okupirali Italijani. Uspelo ji je, da sta k njej prišla še oba sinova. Z njima je odšla v partizane in tam so dočakali konec vojne.

Agata Jaga Gjerek

je bila za pravičnico med narodi
razglašena leta 2000.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

BOSNA IN HERCEGOVINA

Mauricette in Midhat Begić

Midhat Begić, ki se je rodil v Koraju pri Brčkem, se je v času doktorskega študija zaljubil v Parižanko Mauricette Sullerot. Poročila sta se in leta 1939 prišla v Sarajevo. Imela sta dva otroka, Midhata in Selmo. Živeli so poleg družine Juda Leona Papa, ki je prav tako imel dva otroka, Zlato in Bueno - Kačo. Midhat je bil na začetku vojne leta 1941 vpoklican v hrvaško vojsko, hkrati pa se je povezal z osvobodilnim gibanjem. Juda Leona Papa so na začetku leta 1942 odpeljali v Jasenovac. Nikoli se ni vrnil. Georgina Papo in Mauricette Begić sta v tem času pomagali druga drugi. Georgina je starejšo hčer Bueno poslala v samostan k nunam. Da bi Georgina lahko delala, je Mauricette včasih pazila njenega dojenčka, potem pa je Georgina nenadoma zbolela. Takrat je za Jude že veljala prepoved zdravljenja v državnih bolnišnicah, vendar so Georgino na Midhatovo prošnjo sprejeli na zdravljenje. Georgina je vedela, da bo umrla, zato je prosila Mauricette, naj skrbi za Zlato. Družina Begić je deklico sprejela za svojo. Po vojni so jo tudi uradno posvojili in se preselili v Francijo.

Mauricette in Midhat Begić
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1991.

Ljubo Blagojević in Bogoljub Stevanović

Malo pred drugo svetovno vojno se je Aron Hajon z ženo Sofijo in štiri otroki iz Zvornika preselil v Beograd. Tam je vodil kavarno „Složna braća“. Na udaru nemške okupacijske oblasti so bili najprej Judi. Aronova sinova Emila in Isidorja so ubili januarja 1942 blizu Šabca. Ko je Aron dojel, da bodo kmalu odpeljali tudi njih, se je na vsak način poskusil umakniti iz Beograda. Edin način je bil, da dobi bošnjaške begunske osebne dokumente. Najti je moral Bošnjaka, ki bi potrdil njegovo lažno identiteto. Hči Matilda se je spomnila na svojo sošolko iz Zvornika; tudi njihova družina se je že pred vojno preselila v Beograd. Oče Bogoljub Stevanović je bil na policijski upravi pripravljen pričati, da so Hajonovi begunci iz Bosne. S prijateljem Ljubom Blagojevićem, prav tako Zvorničanom, sta v uradu za begunce pričala, da poznata Aca Markovića. Aron, žena Sofija ter hčeri Juliana in Matilda so dobili potrebne dokumente na priimek Marković. Preselili so se v Niš in tam dočakali konec vojne.

Lj. Blagojević

B. Stevanović

Ljubo Blagojević in Bogoljub Stevanović
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1998.

Mustafa, Zeineba, Izet in Bahrija Hardaga

Izet Hardaga

Bahrija Hardaga

Zeineba Hardaga

Zeineba, Mustafa, Bahrija in Izet Hardaga so bili sarajevski staroselci. Na njihovem dvorišču je Jozef Kabiljo zgradil tovarno cevi, ki je kmalu postala največja v Jugoslaviji. Prijateljstvo med njimi, ki se je kovalo z leti, se je še utrdilo po bombardiranju Sarajeva aprila 1941. Zeineba je tedaj takoj poiskala družino Kabiljo, da bi ugotovila, kaj se jim je zgodilo. Njihova družinska hiša je bila porušena. Celo družino, Jozefa, Rivko in otroka Benjamina in Tova, je odpeljala na svoj dom. Njihova hiša je stala nasproti ene izmed izpostav gestapa. Jozefu, ki se je zavedal, da je družina Hardaga v veliki nevarnosti, je uspelo, da je Rivko in otroka poslal v Mostar. Njega so ujeli in odpeljali v delovno taborišče v Sarajevo. Uspelo mu je pobegniti in spet se je skrtil pri družini Hardaga. Z njihovo pomočjo se je dva meseca pozneje pridružil družini v italijanski okupacijski coni. Po drugi svetovni vojni se je družina Kabiljo izselila v Izrael. Nesrečnega leta 1994, ko je v Bosni divjala državljanska vojna, je družina Hardaga na vabilo izraelske vlade odšla v novo življenje. Družina Kabiljo jim je bila v Izraelu pomembna opora. Zeineba je leto dni pozneje umrla, hči Aida Pečanac pa je prestopila v judovsko vero. Aida, danes Sara Pečanac, je zaposlena kot ena izmed direktoric v muzeju Yad Vashem.

Zeineba Hardaga in Rivka Kabiljo, Sarajevo 1941

Mustafa, Zeineba, Izet in Bahrija Hardaga
so bili za pravičnike med narodi
razglašeni leta 1984.

Vid in Anto Milošević

Anto

Vid

Brata Vid in Anto Milošević sta živela v Sarajevu. V središču mesta sta imela trgovino s preprogami, zraven njiju pa je imel trgovino s preprogami tudi Leon Altarac. Bili so dobri prijatelji. Po odloku okupacijske oblasti so zaprli vse judovske trgovine. Brata Milošević sta Leonu ponudila, naj pride delat k njima. Njuna trgovina je tako kmalu postala zavetje za številne Jude. To so izvedeli tudi ustaši in ju opozorili, da je to prepovedano. Brata Milošević se na grožnje nista ozirala. Novembra 1942 so ustaši vdrli v trgovino in aretirali oba brata, skupaj z njima pa tudi vse Jude, ki so se skrivali. Ker Vid v priporu ni hotel pljuniti svojih prijateljev Judov, so njega, brata in Jude, ki sta jih skrivala, za kazen poslali v taborišče Jasenovac. Po 13 mesecih v Jasenovcu so ju izpustili za novo leto 31. decembra 1943. Za Leona žal ni bilo rešitve.

Vid in Anto Milošević
sta bila za pravičnika med narodi razglašena leta 1998.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

BOSNA IN HERCEGOVINA

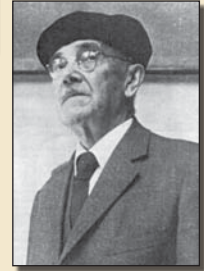
Serveta in Derviš Korkut

Sarajevska Hagada

Vdor nemške vojske v Sarajevo aprila 1941 je spremljal „Einsatzstab Rosenberg“, organizacija za zaplenbo judovskih kulturnih in umetniških del. Od dr. Joza Petrovića, direktorja Narodnega muzeja, so zahtevali, naj jim preda znano sarajevsko Hagado iz 14. stoletja. Namesto da bi jim jo dal, jim je rekel, da so jo odnesli nemški vojaki, in verjeli so mu. Takoj potem je dr. Petrović muzejskemu kustosu Dervišu Korkutu naročil, naj Hagado skrije na varno. Partizanka Donkica Papo se je morala vrniti v Sarajevo. Iskala je skrivališče, zato se je obrnila

na prijatelja, ki je bil sodelavec njenega očeta v Narodnem muzeju. Na njegovo prošnjo je Derviš Korkut Donkico odpeljal na svoj dom. Žena Serveta je Donkico oblekla v tradicionalno muslimansko nošo in jo sosedom predstavila kot muslimanko. Po petih mesecih se je s pomočjo Korkutovih preselila k družini v drugo mesto, kmalu nato pa se je spet pridružila partizanom. Po zaslugi Derviša Korkuta se ni rešila samo Donkica, ohranila se je tudi Hagada, ki je na dan spet prišla šele po osvoboditvi.

Serveta in Derviš Korkut
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1994.

Josip in Rozika Eberhardt

Josip Eberhardt in žena Rozika sta delala v tovarni svile in volne v Sarajevu. Lastnik tovarne je bil Jud Leon Kabiljo. Aprila 1941, ko so v Sarajevo prišli Nemci, so od Josipa zahtevali, naj obleče njihovo uniformo, saj je bil po rodu Nемеc. Po Leonovem nasvetu je ugodil njihovi zahtevi in kmalu postal prevajalec pri gestapu. Na začetku septembra 1941 je Leona, njegovo ženo in oba otroka odpeljal na svoj dom, saj je ugotovil, da jih bodo aretirali. Pri njem so se skrivali dva meseca. Priskrbel jim je lažne dokumente, s katerimi so odšli na italijansko okupacijsko ozemlje. Najprej so živeli v Splitu, kamor jim je Josip prek Knina pošiljal pakete in denar. Potem so odšli v Dubrovnik, vendar so jih internirali v Kuparih, nato pa so jih odpeljali v taborišče na Rabu. Po kapitulaciji Italije so prišli na svobodno ozemlje, ki je bilo pod nadzorom Titovih partizanov. Na začetku maja 1945 so se vrnili v Sarajevo. Izvedeli so, da je Josip v zaporu in da čaka na sojenje. Leon je pričal v njegovo korist, in ker je zanj pričalo tudi veliko Srbov iz Romanije, so Josipa izpustili iz zapora.

Josip in Rozika Eberhardt
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1995.

Uroš Žun

Recha Freier, ustanoviteljica organizacije Youth Aliyah v Nemčiji, je organizirala prebeg 16 judovskih deklet iz Nemčije in Avstrije v Jugoslavijo. Uroš Žun je bil januarja 1941 mejni policijski komisar v Mariboru. Vodniki, ki bi morali dekleta pretihotapiti čez mejo, so pred mejno policijo pobegnili in dekleta so odpeljali h komisarju Žunu. Ko je ugotovil, da bi jih čakala gotova smrt, če bi se vrnile nazaj čez mejo, je poklical lokalno judovsko skupnost, ki je dekleta začasno namestila v bližnji hotel. Žun se je uprl jasnim navodilom oblasti, da judovskim beguncem vstop v Jugoslavijo ni dovoljen. S pomočjo občanov, ki so bili na njegovi strani, mu je uspelo prepričati vlado v Beogradu, da je bila njegova odločitev pravilna. Po dveh tednih je skupino deklet poslal v begunsko taborišče v Krško. Velika skupina beguncev iz Krškega je potem odšla v italijansko cono, na Lesno Brdo v bližini Ljubljane, po letu dni pa v Italijo, v kraj Nonantola. Po kapitulaciji Italije leta 1943 so Judje spet morali bežati. Takrat jim je uspelo priti v Švico; tam so dočakali konec vojne. Uroš Žun pa se je pridružil partizanom in z njimi ostal vse do osvoboditve.

Uroš Žun
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 1987.

Zora Pičulin

Zora Pičulin je pred vojno delala v Skopju kot varuška pri družini Gatenjo. Skrbela je za njihovega sina Shaula. Marca 1943 so bolgarske okupacijske sile vse Jude zaprle v skladišče tobaka Monopol v Skopju. Mali Shaul je hudo zbolel in mama je dobila posebno dovoljenje, da ga odpelje v bolnišnico. Skrb za dojenčka je potem prevzela Zora. Še isto noč ga je odpeljala iz bolnišnice. Nekaj časa se je z njim skrivala v samostanu v Skopju, zaradi strahu, da bi ju odkrili, pa je samostan zapustila in se skrila v gorah Skopske Črne gore. Ko je tavela po gozdu, je prišla v samostan Letnica, ki je bil od Skopja oddaljen okoli trideset kilometrov. Ponudila je, da bo v samostanu kuhala in čistila, če ji dovolijo ostati. V samostanu je s Shaulom preživela dve leti. Po osvoboditvi je izvedela, da so starši takrat že petletnega Shaula umrli v Treblinki. Hotela ga je posvojiti, toda dovoljenje za posvojitvev sta dobila bližnja otrokova sorodnica Ester Biti in njen mož Hananya. Za malega Shaula, ki je poznal samo Zoro in jo je zato klical mama, je bila to huda izkušnja. Da bi mu olajšali prilagoditev na novo družino, je tudi Zora živela z njimi. Družina Biti se je leta 1948 izselila v Izrael, mali Shaul pa ni nikoli pozabil svoje „mame“.

Zora Pičulin
je bila za pravičnico med narodi
razglašena leta 1975.

POTUJOČA RAZSTAVA O DOBRIH LJUDEH

MAKEDONIJA

Aleksandar in Blaga Todorov

Aharon Behar in žena Rebeka sta živela v Skopju. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je bil Aharon predstavnik nemškega Siemens. Njegov poslovni partner je bil hkrati njegov dober prijatelj Aleksandar - Cane Todorov. Ko se je leta 1939 rodila Beti, se je prijateljstvo med družinama še okrepilo. Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije je Makedonijo in del Srbije kot vojni plen dobila Bolgarija. Bolgarska okupacijska oblast na začetku ni preveč preganjala Judov, toda Cane je ob koncu leta 1942 ocenil, da je čas, da se njegovi prijatelji skrijejo na varnejšem ozemlju. Za Aharona in Rebeko mu je uspelo zagotoviti ponarejene dokumente, s katerimi sta lahko odšla v Albanijo. Beti je ostala

*Aleksandar in Blaga Todorov
s sinom in Beti Behar*

Cane Todorov, Aharon

pri Aleksandru in njegovi ženi Blagi, ki jo je Beti imela za svojo drugo mater. Aharon je dvomil, da bosta z ženo s ponarejenimi dokumenti prišla v Albanijo, zato se je odločil, da se vrne v Skopje. Namesto da bi bila na varnem v Albaniji, so ju marca 1943 zaprli v začasno taborišče za Jude Monopol v Skopju. Bila sta prepričana, da ju bodo poslali na prisilno delo v Nemčijo, zato sta prosila, naj jima vrnejo hčerko. Ko sta videla, da je Beti zelo vznemirjena, sta se odločila, da ostane pri Todorovih. Aharona in Rebeko so skupaj z drugimi zaporniki deportirali v taborišče Treblinka, od koder se nihče ni vrnil.

Ko je bila Beti stara 12 let, je izvedela, kakšno je njeno poreklo. Odšla je v Judovski skupnost in je tam izvedela vse o sebi in svojih starših. V očetovi zapuščini je našla sporočilo: „Bijvenita Beti Behar lahko ostane z Aleksandrom Todorovim, dokler se ne vrneva. Podpis: Aharon Behar“. Beti Behar se je leta 1952 odselila v Izrael.

Aleksandar in Blaga Todorov
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1980.

Vaska in Boris Altiparmak

Vse do marca 1943 makedonskih Judov v Makedoniji niso pošiljali v koncentracijska taborišča. Toda Nemčija je Bolgarijo prisilila, da je vse Jude z zasedenih območij Jugoslavije deportirala v koncentracijsko taborišče Treblinka na Poljskem. Tako imenovana velika racija se je začela 11. marca 1943. Hiša družine Altiparmak je stala v centru Bitole. V begu pred pregonom je Solomon (Mo) Sadikarijo potrkal na njihova vrata. Boris Altiparmak in njegova soproga Vaska sta bila člana osvobodilnega gibanja Makedonije. Čeprav sta tedaj že skrivala dva Juda in sta se zavedala nevarnosti, sta brez zadržkov zavetje ponudila tudi Solomonu. Čez pol ure se je na vratih pojavil tudi njegov mlajši brat Sami in še on ostal pri njiju. Boris je v tem času poskusil vzpostaviti prekinjene povezave s tovariši iz osvobodilnega gibanja. V naslednjih nekaj dneh je vse Jude povezal s partizanskimi enotami.

*Boris in Vaska Altiparmak
s sinom*

Vaska in Boris Altiparmak
sta bila za pravičnika med narodi
razglašena leta 1989.

Petar Zanković

Ko je Jugoslavija kapitulirala, je Milan Rihter z družino skrivališče poiskal pri prijateljih v Sutomoru. V hiši družine Zanković je bila tudi njihova prijateljica Eliza Piliš s sinom, prav tako iz Beograda. Ko so Črno goro zasedli Italijani, so Rihterjevi odšli iz Zankovićeve hiše in šli v hotel v Petrovcu. Tam so jih aretirali in odpeljali v taborišče Klos v Albaniji. Po Petrovem posredovanju jih je iz taborišča rešil družinski prijatelj, nadškof v Baru. Rihterjevi so se vrnili k Zankoviću, ki jih je sprejel kot člane družine. Leta 1943 je Italija kapitulirala in prišli so Nemci, ki so iskali Jude. Družino Rihter so leta 1944 odkrili v neki vasi in jo odpeljali v taborišče Bergen-Belsen. Po osvoboditvi je na poti proti Beogradu Milan zbolel za tifusom in v Budimpešti umrl. Žena Adela in trije otroci so se vrnili domov.

Petar Zanković

Milan Rihter

Petar Zanković
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 2006.

SRBIJA - KOSOVO IN METOHIJA

Arslan Rezniki

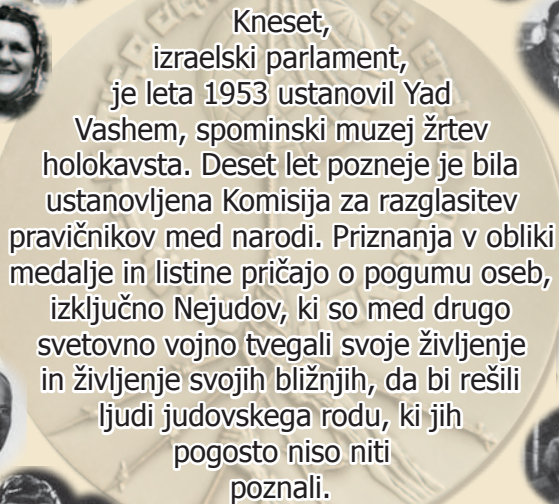
Arslan Rezniki
je bil za pravičnika med narodi
razglašen leta 2008.

Še pred začetkom druge svetovne vojne, ko so v Evropi začeli preganjati Jude, so se v hiši Arslana Reznikija v Dečanih skrile najprej tri judovske družine, po kapitulaciji Jugoslavije pa se jim je pridružil tudi dr. Haim Abravanel iz Skopja. Dr. Haima so po napadu na kraljevino Jugoslavijo mobilizirali, vendar so kmalu ujeli celo njegovo enoto. Čakala jih je dolga pot v Nemčijo. Judje iz Arslanove hiše so Arslanu povedali, da so dr. Haima ujeli. Arslanovi otroci so tedaj zboleli za tifusom, zaradi napačnega zdravljenja pa so trije umrli, še preden je Arslan poiskal dr. Haima. Ta najprej ni hotel pobegniti od fašistov in se skriti pri Arslanu, na koncu pa je na to pristal. Pozdravil je bolne otroke in se rešil ujetništva. V času, ko je živel pri Arslanu, je zdravil sosede, vendar nikoli za denar. Arslan in žena Fatima sta zato zanj skrbela, dokler se ni vrnil v svojo domovino, v Skopje. V Arslanovi hiši se je ustavilo veliko Judov, ki so bili namenjeni v Albanijo in Italijo. Za njihovo varnost je jamčil Arslan. Vsak, ki je stopil iz Arslanove hiše, je na cilj prišel živ.

Pravičniki

Kneset,
izraelski parlament,
je leta 1953 ustanovil Yad
Vashem, spominski muzej žrtev
holokavsta. Deset let pozneje je bila
ustanovljena Komisija za razglasitev
pravičnikov med narodi. Priznanja v obliki
medalje in listine pričajo o pogumu oseb,
izključno Nejudov, ki so med drugo
svetovno vojno tvegali svoje življenje
in življenje svojih bližnjih, da bi rešili
ljudi judovskega rodu, ki jih
pogosto niso niti
poznali.

PROJEKT SO PODPRLI:

**MESTNA OBČINA
MARIBOR**

**INTERNATIONAL HOLOCAUST
REMEMBRANCE ALLIANCE**

Claims Conference

The Conference on Jewish
Material Claims Against Germany

**JOODS
HUMANITAIR
FONDS**

SINAGOGA

CENTER JUDOVSKE KULTURNE
DEDIŠČINE SINAGOGA MARIBOR

Jevrejska opština Zemun

**SAVEZ
JEVREJSKIH OPŠTINA
SRBIJE**

Republika Srbija
Ministarstvo
kulture i
informisanja

**Ing. Josef Zamboki,
Israel**

Gradska
opština
ZEMUN

Fotografije z dovoljenjem:

**JEVREJSKI ISTORIJSKI MUZEJ
JEWISH HISTORICAL MUSEUM**

**АРХИВ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ARCHIVES OF YUGOSLAVIA**

**АРХИВ СРБИЈЕ
ARCHIVES OF SERBIA**

**MUZEJ VOJVODINE
MUSEUM OF VOJVODINA**

Istorijski arhiv Subotice
The historical archives
of Subotica

*Историјски архив Београда
Historical Archives of Belgrade*

**Zasebni arhivi:
Milan in Nenad Fogel, Jugoslav Rakita**

Brezplačen izvod